

Uçmayı ilk deneyen omurgalıları sürüngenlerdi. Milyonlarca yıl önce meydana gelen anatomik değişimler sürüngenlerin vücutlarını uçabilir konuma getirdi. O zamana değin alıştıkları sulardan çıktılar. Aradan milyonlarca yıl geçtikten sonra, yaşamsal ve biçimsel yönden gelişerek kuşlara dönüştüler. Vücutlarındaki pullar kayboldu, yerini tüyler aldı. Ön hareket organları kanat oldu. Göğüs kasları gelişti, kemikleri hava keseleriyle donandı, vücutları hava direncini azaltacak şekilde gelişim gösterdi. Sıcakkanlı, vücudu renk renk tüylerle kaplı, hareketli şarkılar söyleyen, özgürlüğüne pek de düşkün olan kuşlar uçabilmenin onlara verdiği ayrıcalıkla kutuplardan ekvatora değin dağıldılar. Denizlerin 200 metre derinine dalabileninden, 10 kilometreyi aşan yüksekliklerde yaşayanlarına kadar çok geniş bir alana yayıldılar; olabildiğince çoğalıp, çeşitlendiler.

Orman Kuşları

Şiddetli rüzgârların ıslak nefesini asla içinde barındırmazdı bu orman; ne de Güneş alev alev ışınlarını sapsayabilirdi ona. Bunun gibi hiçbir yağmur fırtınası iliklerine kadar ıslatamazdı bu ormanı; çünkü çok sık örgüliydi ağaçları. Bu sık örgüler içerisine dalışlar yapan renkli ve süslü tüyler ormanın derinliklerine sürüler halinde, değişik renklerde inerlerdi. Kimi kavga ederken, kimisi kur yapardı. Kanatlarını çırpınlar

gökkuşağını andıran renk cümbüşüyle uçmaya başlar, sonra birden kendisini gizleyen o sık örgüler içinde gözden kaybolurdu.

Orman kuşlarıydı bunlar, ormanda, orman ortamının yasarına göre yaşamlarını sürdüren kuşlar. Kimi bir oyukta, kimi

bir dalda, kimi de çam ağacının tepesinde; ama hepsi ormanda yaşadıklarının bilinci içinde yaşıyorlardı. Çünkü ormanda av ve avcı ilişkisi öyle bir denge içerisinde kurulmuştu ki en küçük bir hata yaşamla ödenirdi. Tüm diğer orman sakinleri gibi kuşlar da bunu çok

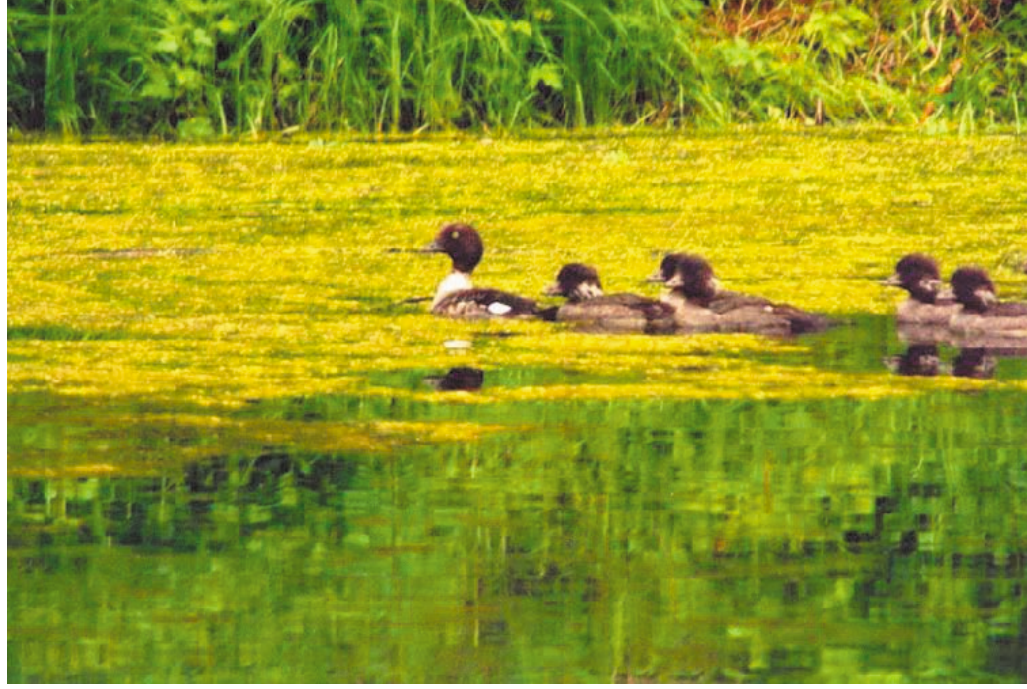

iyi biliyorlardı; yine de tedirgin de-
ğillerdi bu yaşamdan.

Kendine özgü bir yaşamı vardır ormanların. Ladin ağaçları, her zaman yeşil kalan ağaçlar ya da yaprak döken meşelerden oluşmuş, güçlük-
le geçit veren sık bir ormanda neler yoktur ki... Dikenler, sarmaşıklar, kükremeler, bağırtılar, kuşların ötü-
şü, suyun gürültülü akışı.

Bir başka ormanda da yüzyıllık çamlar yerden göklere dek uzayıp gitmiş; çoğunun gövdesine sarılan sarmaşık türü bitkiler kabuklu gövdeleri yeşillendirmiş, çiçeklendirmiş. Öyle çamlar göze çarpıyor ki her dalı bir ağaç olmuş. Kimi yaşlı, kimi genç çamlar.

Bunlar hemen herkesin gözünde canlandırabileceği orman görüntüleri. Öylesine canlı ki, içindeki hemen her şeyin yaşamdan bir beklentisi var. Gerçekten, denizleri bir yana bırakırsak, yeryüzünün en zengin hayvanlar dünyası ormanlarda soluk alıyor; özellikle de tropikal ormanlarda. Hemen her hayvana rastlayabilirsiniz buralarda. Memeli hayvanlardan kuşlara, sürüngenlerden balıklara kadar her sınıf ormanlarda kaynaşır durur. Örneğin tropikal ormanları iki katlı büyük bir yapıya benzetirsek birinci katta toprak üzerinde yaşayan hayvanlar vardır. Bir de ağaçların dalları arasında oluşan ikinci kat vardır ki buralarda da kuşlar yaşar. Tabii yalnızca kuşlar değil bu üst katı paylaşanlar. Komşular da var: Maymunlar, iguanalar, tembel hayvanlar. Ama bu ağaç sıklığı ve çeşitliliği içerisindeki hayvanlar arasında kuşların başlı başına ayrı bir yeri vardır. Çünkü onlar güzelliğin simgesi olarak düşünülmüştür hep. Neye göre söylüyoruz bunu? Kuşların şakımalarını beğeniyoruz öncelikle, kadınların çoğu, ister uygar olsun, ister olmasın saçlarını kuş tüyleri gibi rengarenk süslemeye çalışırlar. Bir bakıma kuşlara özenirler.

Doydukları Yerdür Ormanlar

Yaşamlarını sürdürebilmek için göller, çalılıklar, sazlıklar, bataklıklar çayırlar, fundalıklar, ormanlar kuşların mekânı olmuştur. Bilimsel literatürde bu yayılış alanları belirli yerlerdeki ayırıcı tiplerin bulunmasına göre belirlenmiş. Bu şekilde de yeryüzü bölgelere ayrılmış. Bu konudaki ilk denemeyi de yani karasal olarak yeryüzünü zoocoğrafik bölgelere ayırmayı P.L. Schlater, kuşları göz önüne alarak yapmış. Schlater, dünyayı, Palearktik, Etiyopya, Hindistan, Avusturalya, Neartik ve Neotropik olmak üzere 6 bölgeye ayırmış. Sonra, Wallace bu ayırımı benimseyerek memeli hayvanlara uyarlamış.

Derken, bölgelerin ilk üçü Arctogea ya da Megagla adını alarak bir araya toplanmış. Bu arada, yeryüzü

hayvanların yaşadıkları biyocoğrafik bölgeler olarak da gruplandırılmış. Bu gruplandırmada da yeryüzü, Tundra, Taiga, Silvaea, Hyloea, Sklerea, Bozkırlar, Çöllere, Letorea, Denizler, İçsular, ve Mağaralar olmak üzere 11 bölgede incelenmiş, İşte ormanlar bu bölgelerden bazılarının kapsamında yer alıyor. Sözü daha fazla uzatmadan ormanlara dönelim. Ormanda yaşamını sürdüren kuşların birkaçının yaşantısından, bunların belirgin özelliklerinden kimi kesitler sunalım.

Ovalarda, 1700 metre yükseklikteki dağlarda, karışık ormanlarda, dağ yamaçlarında, orman kenarlarında, parklarda ve meyve bahçelerinde, ağaçkakanlara rastlayabiliriz. Ama bazı türler vardır ki, örneğin gri ağaçkakan (*Picus canus*) özellikle karışık ve yaprağını döken ağaçların bulunduğu ormanları kendine yaşam alanı seçmiştir. Bazılarının seçimi ise ovalardaki ağacı bol, aydınlık ormanlardır. İşte küçük ağaçkakan (*Dendrocopus minor*) bu tür yerlerde yaşar.

Küçük ağaçkakan serçe büyüklüğündedir. Fazla renkli değildir. Yalnız erkeğinin tepesi kırmızı renktedir. Kuşların çoğunda olduğu gibi bunlarda da erkekler dişilerden daha süslüdür.

Ağaçkakanlar çok ilginç kuşlar.

Küçük ağaçkakan

Orman alaca ağaçkakanı

Boyunçeviren

Cobanankaran

Çaprazgaga

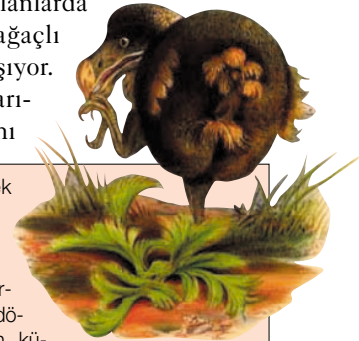
Bazı türler ses çıkaran bir dala gagalarını öylesine hızlı ve titreyen bir hareketle vuruyorlar ki, başlarını aynı anda iki yerde sanıyorsunuz. Çıkarırdıkları çatlak ses bir hayli uzaktan işitilebiliyor; ama sesi daha önce duymadıysanız, onu tanıyamaz, belirtilemezsiniz. Bu çatlak sesi özellikle üreme mevsiminde çıkarıyorlar. Bu nedenle bir aşk şakıması ya da çağrısı olarak düşünülüyor. Dişi ağaçkakana bazen yuvadan kovulduğu olur, böyle durumlarda da erkeğine bu sesi çıkartarak seslenmiş ve erkek de aynı tarzda karşılık verir ve ortaya çıkarmış.

Orman alaca ağaçkakana da (*Dendrocopos major*) her tür ormanda rastlanır. Bu kuşun asıl besini çam tohumlarıdır. Böceklerle de hayır demez. Böcekleri gagasıyla ağaç gövde ve dallarındaki yarıklardan çekip çıkarır. Gagası öyle kuvvetlidir ki, ağaç kabuklarını gagasıyla vura vura parçalar. Onun bu hareketi ormana yarar da sağlar. Çünkü yediği böceklerin içinde ağaçlara zararlı olanlar da vardır.

Büyük alaca ağaçkakana ağaçların reçineli, tatlı özlerini çok sevdiğinden çam, ıhlamur, akgürgen ağaçlarının gövdelerini yatay ya da aşağıdan

yukarıya doğru gagalar. Bu gagalama sonunda bitki öz suyuna sahip bir kısma rastlar. Büyük çabayla keşfettiği bu öz suları yalayarak tüketir. İlginçtir, ağaçkakana bu işi sadece ilkbaharda, bitki öz suları çıktığı zaman yapar. Yani öz suların ne zaman çıktığını bilir.

Ağaçkakana aynı aileden olan boyunçeviren de (*Jynx torquilla*) ormanda yaşayan bir kuş. Geniş yapraklı ağaçların bulunduğu açık alanlarda ve seyrek ağaçlı alanlarda yaşıyor. Ağaç oyuklarında da yuvasını

Ormanların Sesi

Can Bilgin

Doç.Dr., ODTÜ Biyoloji Böl., Kuş Araştırmaları Derneği

Müzik kulağınız var mı? Yeni duyduğunuz bir melodiyi hemen ve kusursuz ıslıkla çalabilir misiniz? Yanıtınız "Evet" ise orman kuşlarını incelemek için gerekli olan nitelik sizde var demektir; çünkü kuşbilimcilerin ormanda araştırma yaparken karşılaştıkları en büyük güçlüklerden biri, kanşık yaprak, dal ve ağaç gövdesi örgüsü arasında inceledikleri kuşları görebilmektir. Aynı sorunu orman kuşları da yaşıyor olmalıdır ki bu türler sesle iletişimi ön plana çıkarmışlar, her biri kendine özgü, zengin dokulu ve uzun soluklu "şarkılar" geliştirmişlerdir. İşte araştırmacılar bu ötüşleri dinleyerek hangi türlerin ormanda bulunduğunu öğrenebilirler.

Ormanlardaki tür zenginliği, aynı enlemlerdeki çayır ve bozkırlarla karşılaştırıldığında daha yüksektir. Bu özelliğinin nedenlerini araştıran kuşbilimcilerin vardığı sonuç, ormanların çok katlı (yani yüksek ağaçlar, ağaçcıklar, çalllar ve ot su yer örtüsünden oluşan) yapılarının bu çeşitliliğin anahtarı olduğudur. 1950'lerde D. Lack, 1960'larda R. MacArthur adlı ünlü kuşbilimciler, kuş türlerinin ormanın katmanlarını kullanım açısından aralarında paylaştıklarını, örneğin bir türün uçtaki ince dallarda, diğerinin gövdeye yakın orta yükseklikteki dallarda, üçüncü bir türün de yerde beslendiğini ortaya koydular. Günümüz ekoloji kitaplarında standart kaynak paylaşımı örneği olarak verilen bu bulgular daha sonraları tropikal ormanlar ve makiliklerde saptandı.

Özellikle katmanlaşmanın en uç örneklerini sunan tropikal yağmur ormanlarında kuşlar önemli roller üstlenirler. Örneğin, böceklerin ve yarasaların yanı sıra birçok kuş türü çiçeklerin tozlaşmasına aracılık ederler. Yine birçok ağacın meyveleri (dolayısıyla tohumları) papağanlar ve tukanlar tarafından yeni yerlere taşınır ve yeni bir ağaç kuşunun filizlenmesi kolaylaşır. Ağaç ve kuş bazen öylesine bağımlıdır ki birisinin yok olması diğerinin de soyunun tükenmesine yol açar. Bazı araştırmacılar Mauritius adalarında yaşamış ünlü Dodo kuşlarıyla bir cins tropikal ağaç arasında benzeri bir ilişki olduğunu düşünmektedirler.

İnsan etkisinden uzak, sağlıklı ormanlarda taze fidanlar ve asırlık koca ağaçlar, her yaşta ve değişik boyda bireyler iç içedirler. Bu ormanlar sundukları ortamların çeşitliliği sayesinde çok sayıda canlı türüne ev sahipliği yaparlar. Türkiye'de bu tür ormanların en tanınmış Artvin'in Camili (Macahel) yöresindedir. Özellikle ölü ağaçların varlığı, belli ağaçkakana ve baykuş türlerinin yuvalanması için şarttır. ABD'nin batı kıyısındaki dev ormanlarda yaşayan benekli baykuş (*Strix occidentalis*) ile Türkiye ve Avrupa ormanlarında yaşayan aksırtlı ağaçkakana (*Dendrocopos leucotos*) bu tür eski ve çok yaşlı ormanlara o denli bağımlıdır ki bazı ülkelerin çevre kurumlarınca orman sağlığını yansıtan "gösterge" türler olarak kabul edilirler. Ne var ki, günümüz ormancılığının aynı-yaşlı tekdüze ormanlar yetiştirme pratiği, 1900'lerden başlayarak bu gibi türlerin sayılarında ciddi azalmalara yol açmıştır.

Ekologların ve kuşbilimcilerin dikkatini çeken bir başka olumsuz gelişme, ormanların parça-

lanması, giderek tarımsal alanlar ya da diğer açıklıklarla birbirinden ayrılmış, bölük pörçük koruluklara dönüşmeleridir. Alan küçüldükçe ormanın "kenarı", "merkezine" göre giderek önem kazanır. Bunun sonucunda, ormanın içlerine özgü türler azalır yok oldukları gibi diğer türlerin üreme ve yaşama şansı, artan yarıcı baskısı ve diğer olumsuz dış etkiler nedeniyle gittikçe azalır. Araştırmacılar, bölünmüş ormanlarda aynı toplam alana sahip tek parça ormanlara kıyasla daha az türün bulunduğunu ortaya koymuştur. Orman parçalarının birbirlerine uzak kalmaları, bu parçaların yeniden kolonize edilmelerini zorlaştırmaktadır. Bazı böcekler, küçük memeliler ve birçok kuş türü için 80 m'lik bir aralık bile engel oluşturur.

1950'lerde yeryüzünün dörtte birini oluşturan ormanlar, bugün % 20'sinden de azını kaplıyorlar. Ormansızlaşmanın, kuşlar, diğer canlılar ve genel olarak biyosfer üzerindeki olumsuz etkilerinin bilinmesine karşın, varlıklı ülkelerin bile soruna kalıcı çözümler oluşturdukları söylenemez. Üretim ormanlarında her yaşta, hatta ölü ağaçlara yer vermek ve orman parçaları arasında ağaçlık "koridorlar" bırakmak tartışılan ama henüz pek uygulanmayan yöntemlerden bazıdır.

Siz en iyisi gelecek baharda, sabah erkenden bir ormanlık alana gidin ve kuşların şarkılarını can kulağıyla dinleyin. Bir sonraki bahar, Rachel Carson'un ünlü kitabının başlığı gibi "sessiz" bir ilkbahar olabilir.

yapıyor. Bu kuşun da beslenmesi çok ilginç. Boyunçevirenin esas besini karıncalar ve bunların kozaları oluşturuyor. Boyunçeviren karıncaları yapışkan diliyle avlıyor. Karıncaların toplu bulunduğu yere dilini uzatıyor; yılankavi bir tarzda hareket ettirip diline yapışan hayvanları yiyor. Aslında yalnızca karıncalar değil bazı böcekler de bu sırada boyunçevirenin yemeği oluyor. Ama boyunçeviren yavrularını yalnızca karınca kozalarıyla besliyor.

Çam ve karışık ormanların çobanaldatanlarına (*Caprimulgus europaeus*) gelince. Bu kuşlara daha çok orman kenarlarında rastlarız. Çabukluğuyla dikkati hemen çeken bu kuşun tüyleri tıpkı bir baykuşunki gibi yumuşaktır. Çobanaldatanlar geceleri aktif olan kuşlardır. Gün boyu uyur, geceleri de ava çıkarlar. Güçsüz, kısa ayakları vardır. Tıpkı kırlangıçların yaptığı biçimde avlarını uçarken yakalarlar. Çobanaldatanların erkekleri üreme mevsiminde kanatlarıyla gürüldür gibi bir ses çıkartırlar. Dişilerine çok hoş biçimde kur yaptıkları söylenmektedir. Bir dişi çobanaldatan bir erkeği beğenir beğen-

Çallık

Öterardıç

Alakarga

mez, beğeni kazanan erkek hemen diğerlerini kovar ve egemenlik alanından çıkarır. Bu davranış çoğu kuşlarda görülmektedir. Erkek kuşlar çiftleşmeden önce genelde rakiplerini kovmaya, hatta öldürmeye bile yeltenirler.

Çobanaldatanların bir başka ilginç özelliği de bulunduğu ortama, kendini tehlikelerden korumak için uyum sağlamasıdır. Aslında her kuşun tüy rengi ve deseni yaşadığı ortamla uyum içerisindedir. İşte çobanaldatanlar kuru bir yaprak gibi hareketsiz kalarak düşmanlarından korunmaya çalışırlar. Bu nedenle onu görmek çok

zor; hatta yerini bile bilerseniz, bulmakta güçlük çekebilirsiniz.

Ormanda karga olmaz mı? Elbette olur. Hem de âlâsı. İşte alakarga (*Garrulus glanodarius*) palearktık bölgenin kapalı ormanlarında yaşar. Ona kestanekeargası ya da ayrılıkkargası da denilir. Bütün ormanlarda, özellikle de meşe ormanlarında yaşayan bu kuşu göç zamanında park ve bahçelerde de görebiliriz. Alakarga avlayabildiği her şeyi yer: Meşe, palamut, fındık, meyve, fare, böcek solucan ve küçük omurgalı hayvanlar, fareler, kuş yavruları ve yılanlar başlıca besinini oluşturur.

Alakargaların erkeği de dişisi de birbirlerine karşı bağlılık duymayan kuşlardır. Eşler birbirlerini bir şekilde kaybettiklerinde geride kalan eş hemen yeni bir eş edinir. Bu durumu bir korucu şu şekilde açıklıyor: “Kestanekeargasının çiftinin tekini birçok kez vurdum. Sağ kalan kısa bir süre sonra hemen kendine yeni bir eş edindi.” Bunun yanında, kestanekeargası beraberliğe yani ikili yaşama çok önem verirler. Özellikle ilk yaz onları hep çift görürüz, asla tek başlarına görülmezler.

Alakargaların bir başka ilginç özelliği de tıpkı keklıklar, kanaryalar ve şakrakkuşları gibi keskin bir gözlemci olmalarıdır. Bu kuşlar belirli kişilere görünür bir neden olmaksızın kuvvetli ve sürekli bir sevgi ya da tiksinti duyarlarmış. Bu konuda evcilleşmiş bir keklığın herkesi nasıl olağanüstü bir tarzda tanıdığı anlatılmaktadır. Bu kuş canlı renklere de çok düşkünmüş ve tanıdığı kişilerin giydiği yeni bir giysi ya da başlık hemen dikkatini çekermiş. Alakarganın da belleği başlı başına sözü edilmeye değer bir konudur. Öyle güçlü belle-

Çalikuşu

Tahtalı

Sıvacı kuşu

ği vardır ki değişik yerlere sakladığı binlerce tohumu zamanı geldiğinde teker teker bulur çıkartmış.

Ormandan, fundalıktan bahsedip de çulluğu (*Scolopax rusticola*) anmamak olmaz. Çünkü o ormanların çok tanınan bir kuşudur. Alacakaranlıkta ortaya çıkan bu kuş, solucan, salyangoz ve böceklerle beslenir. Uzun ve ince gagasıyla çürümüş yaprakları karıştırır ve buralardan böcekleri bulup çıkarır. Besinini toprağın içinden de çıkartan çulluk, üstgaga ucunu altgaga ucundan ayırır ve sanki bir pens kullanırcasına avını yak-

lar. Görme duyusu çok kuvvetli olan bu kuşun gözleri etrafını 360 derece açıyla tarayabilme yetisindedir.

Bir kuş gözlemcisinin çullukla ilgili şu gözlemi de oldukça ilginçtir: "Alacakaranlıkta bir bataklıkta toplanmışlardı. Tüylerini kabartarak, kanatlarını sarkıtarak ve pek garip çığlıklar atarak adeta bir fare sürüsü gibi öteye beriye koşuşturuyorlardı." Gözlemcinin duyduğu bu çığlıklar "bibibi ibibi, öff, öff" gibi seslerdir.

Ovalardan yüksek dağlara kadar olan ormanların, fundalıkların ev sahiplerinden biri de öterardıç (*Turdus*

philomelos) kuşudur. Gözlerinden geçen siyah ince çizgi tipik özelliğidir bu kuşun. Öterardıçın baş ve gövdesinin üst tarafı esmer kahverengi, kanat tüylerinin kenarları daha açık renklidir. Beyaz olan gerdanının yanlarında küçük siyah benekler bulunur. Besinini çok kere yerden bulur; ama meyveleri doğrudan doğruya ağaçlardan kopararak yer. Meyvenin çekirdeğini çıkartır. Bu çıkarma işlemi ya dışkısından olur, ya da ağzından dışarı atılır. O, bu yolla bitkilerin yayılışına da büyük katkıda bulunur.

Öterardıç yalnızca kendi türünün

Ormanda Gözlem

Kerem Ali Boyla
Kuş Gözlemcisi

İstanbul'da, Belgrad ormanlarındayız. Gözlem için kuşların üremeye yeni başladıkları bir zamanı, Nisanın sonunu seçiyoruz. Sabah saat 7'de kendimizi ormanda bulduğumuzda onlarca çeşit kuşun aynı anda öttüğü sabah korosuyla karşılaşırız. Aralarından ancak bülbülü tanıyoruz ve bu güzel sesli kuşları görme ümidiyle patikalardan birine dalıyoruz. Hemen girişte büyük baştankara belliyor, biz onun sarı karnına ve siyah tepesine baktıkça o bizi görmemişçesine ağaç gövdesindeki kovuğa girip çıkıyor. Bu yıl burada yuvalayacak galiba. Ağacın tepesinden bir ses geliyor: "pink, pink". Dürbünü doğrultuyoruz ve kanadındaki beyaz lekeyle kuşu tanıyoruz: İspinoz! Arkamızdan ötüşünü dinleyerek ondan uzaklaşırken çalılardan arasından hışırtılar geliyor. Olduğumuz yerde kalıp gözlerimizi çalılıya dikiyoruz. Yerde koşuşturan bir sincap mı acaba, diye düşünürken aramızdan biri sapsarı gagalı siyah bir kuşun zıplayarak diğer çalılıya girdiğini söylüyor. Hep bir ağızdan bağırıyoruz: "Karatavuk!". Aynı noktada biraz daha kalınca, yerde zıplayan kızılgerdanlar ve birbirlerini kovalayan çitkuşları ortaya çıkıyor. Ormanın daha nemli bir bölgesine geldiğimizde kulaklarımız bülbülün şakıması ve öterardıçın tekrarlı ısıklarıyla şenleniyor. Orman altındaki seyrek ağaççıkların arasın-

dan sade tüylü kayın baştankarası çıkıyor. Biraz daha yürüdükten sonra yaşlı bir çınarla karşılaşırız ve biraz geri çekilip dürbünle ağacın üstünü taramaya koyuluyoruz. Gövdenin altına doğru bir sıvacı kuşu belliyor, yukarıdaki dalın altındaysa bir yeşil ağaçkakan deliğini açmakla meşgul. En tepeden gelen ince ses "ptsii- tsi- di-di-di-"yle gözlerimizi tepeye dikiyoruz. Yeni çıkmış yaprakların arasında bir mavi baştankara belliyor. En tepede ise yeni tomurcuklanan tohumları yemekle meşgul bir kocabaş görüyoruz.

Başka kuşlar görmek için ormandan biraz daha açık bir alana çıkıyoruz. İlk olarak guguk kuşunun sesi geliyor. Dürbünlerimizi sese doğru çevirince çitin üzerine tünemiş gri renkli erkeği belliyor. Guguk kuşunun sesi bestecilere ilham kaynağı olacak kadar hoş. Bu arada gökyüzünde dönen bir karayelek dikkatimizi çekiyor. Acaba nerede yuvalıyor diye aklımızdan geçiriyoruz, ama hepimiz de karayeleğin çok iyi tanıdığımız siyah-beyaz renkli akrabasının tersine, çok gizli bir yaşam sürdürdüğünü biliyor ve onu gördüğümüze şükrediyoruz.

Bir başka kuş gözleminde, Kızılcahamam ormanlarındayız. Gece kasabada konakladıktan sonra sabahın ilk ışıkları bizi ormana atıyor. Girişin ilerisindeki çeşmede dürbünleri çıkarıyoruz. Çamların tepesinde onlarca çam baştankarası, ispinoz ve çivgün ötüyor. Az ilerden dalgali uçuşuyla gelen kuşun bir orman alaca ağaçkakanı olduğunu hemen anlıyoruz.

Daha da yukarı çıktıkça karaçamlar meşelerin yerini alıyor. Yol kenarındaki yüksek ağaçların tepesinden bir kelebek gibi uçan küçük ötücüleri farkediyoruz. Bunlar, gösteri uçuşunda dişilerine reklamlarını yapan küçük isketeler ve floryalar. Yolun devamındaki sık karaçamların arasında ince sesleriyle çalılışları duyuluyor. Arkamızdaki ağacın tepesinden gelen "dyup" sesiyle hepimiz geriye yöneliyoruz: Çaprazgaga. Adı üzerinde gaga uçları bir çapraz oluşturuyor, böylece kozalağın içindeki tohumları birer birer çekebiliyor. Artık tepeye yaklaştık ve düzlükler başladı. Aramızdan birinin çığlığıyla hepimiz gözlerimizi vadinin dibine dikiyoruz. Siyah ve bir halı kadar uzun ve geniş kanatlarıyla süzülen kara akbaba! Bu muhteşem kuşu seyretmek hepimizi büyülüyor, daha altta süzülen şahinlerle ise kimsesiz ilgilenmiyoruz. Burada mola veriyoruz. Daha sonra içinde bulunduğumuz açıklığı incelemeye başlıyoruz. Bodur bir ardıcın içinden tatlı bir ses geliyor, uzun aramalarımız sonuçsuz kalıyor ama bu tatlı ötüş herhalde dağbül-bülünündür diyerek başka bir sese yöneliyoruz. Üzerimizden uçan kuşlardan kuru bir "trrrrr" duyuluyor. Öndekini tanıyamamıza rağmen arkadakinin beyaz kanat altı belliyor: Ökseardıcı. Ağaçlarda asalak olarak yaşayan ökseotunun tohumlarıyla besleniyor bu kuş. Akşam üzeri kasabaya geri dönerken bir tahtalı görüyoruz. Kanatlarındaki beyaz şeritlerle bu iri güvercini hemen tanıyoruz. Ama tanıyan yalnız biz değiliz, iri bir dişi çakır kuşu da biraz daha yüksekte tahtalıya bakıyor.

eşleriyle değil yakın türlerle de çiftleşmektedir. Bu durumun nedeni belki de kendi türünden çiftleşecek bir eş bulamamış bir kuşun yalnızlığıdır. Belki de bu yalnızlığı “gik, gik-gik-gik, dog-dag” şeklinde öterek öteki kuşlara duyurmaktadır.

Ormandaki yaşamın renklerinde tahtalı adı verilen güvercinler de bulunur. Tahtalı (*Columbus palumbus*), güvercinlerin en büyük olanıdır. Uzunluğu 43 cm, kanat uzunluğu da 25 cm'dir. Diğer güvercinlerse ortalama 30-32 cm uzunluğundadır.

Tahtalı, çam tohumları, taneler, sümüksü böcek ve solucana asla hayır demez. Bu kuşların eşlerine olan bağlılığı herkesçe bilinir. Tahtalılar monogamdırlar, yani yaşamları boyunca yalnızca bir eşle yaşarlar. Bu birliktelikten olacak yavrular için seçilen yuvanın yerini dişi kuş belirler; ama yuvayı erkek kuş yapar. Yani çok yaygın bir atasözü olan “Yuvayı dişi kuş yapar” sözü tahtalı için geçerli değil.

Çalığışları (*Regulus regulus*) çam ormanlarında ve karışık ormanlarda yaz-kış yaşar. 9 cm'lik boyuyla ormanlar aleminin en küçük kuşları arasında yerini almıştır bunlar. Her çeşit böcek, böcek larvası, yumurtası ve küçük tohumları durmaksızın yer. Çok

obur sanılır; ama o kendisine gerekli olan enerjiyi ancak çok yemek yemekle sağlayabileceğini bilir. Kış aylarında geceleri topluluklar oluştururlar. Bunun nedeni de, bir araya geldiklerinde birbirlerini ısıtmalarıdır.

Küçük ve tıknaz yapılı bir diğer orman kuşu sıvacıkuşudur. Sıvacıkuşu ile aynı aileden olan küçük sıvacıkuşu (*Sitta krueperi*) da çam ormanlarında yaşar. Küçük sıvacı neredeyse Türkiye'ye özgü (endemik) bir kuştur. 12 cm uzunluğundadır. Omurgasızlar ve tohumlarla beslenirler. Ağaç oyuklarına yuva yaparlar. Dişi ve erkek sıvacılar birbirlerine çok benzerler. Ama dişi kuş donuk renkli tüylerinden ayırt etmek olasıdır. Bu kuşun en ilginç özelliği, ağaç gövdesinden baş aşağıya inebilmesidir.

Çaprazgaga (*Loxia curvirostra*) yenedünya adıyla da tanınır. Orta ve yüksek dağların, çam ve karışık ormanlarında yaşar. Onlar hep toplu yaşarlar. “Doğduğum yer değil, doğduğum yer önemlidir” felsefesini benimseyen bu kuşlar, gerçekten de yiyecek buldukları süreyle bir yerde kalırlar. Bu nedenle çaprazgagalara çingene kuşlar dendiği de olur.

Çam tohumlarını çok seven çaprazgaga iki ayağı ile kozalağı tutarak onu bir dala dayar. Gagasıyla kozala-

Karabaşı ötleğen

ğı açar ve diliyle tohumu alır. Bazen papağanlar gibi kozalıklara asıldıkları da olur.

Orman kuşlarından bir diğeri de karabaşı ötleğendir (*Sylvia atricapilla*). Ormanda yaşamasına yaşar ama çok karanlık ormanları sevmez. Erkeğinin başının üstü siyah, boynu külrengi gridir. Dişinin başı ise kahverengidir. Yuvalarını kullarla ören dişi kuş eşiyile birlikte kuluçkaya yatar. Besin olarak küçük tüysüz tırtılları seçen bu kuş ayrıca her çeşit böcek yumurtasını, küçük kozaları, küçük yaprak bitkilerini, küçük kelebekleri de yer. Çok yiyen bir kuş olduğundan da daima karnını doyurma çabasındadır.

Aslında karnını doyurma çabasından olanlar doğadaki tüm canlılardır. Her canlı “ekmeğinin peşinde”. Ama bu koşuşturma içinde yolunda gitmeyen birçok şey de oluyor. Bunlardan biri de insanların dünyasında yaşanan haksızlıklar. İnsanlar birbirlerine çok acımasız davranıyorlar. İnsanlar doğaya karşı da acımasızlar. Bu acımasızlıktan ormanlar da payına düşeni alıyor. Ormanları kendi ellerimizle kesiyor, yakıyor, yok ediyoruz. Tabii içinde barındırdığı bitkileri ve hayvanları da. Artık onları korumanın zamanı geldi demenin de anlamı kalmadı. Ve hâlâ bu acımasızlığı, yok ediciliği sürdürürsek, gerçekte bir gün kendimizi yok edeceğimizi biliyor muyuz?

Gülgün Akbaba

Konu Danışmanı: Can Bilgin
Doç. Dr., ODTÜ Biyoloji Bölümü

Saka

Çaprazgaga